

**Infodemic in the Countries Around the World
After Corona Virus Outbreak:
Necessity of Media Literacy and
Information Literacy Improvement for Citizens**

Seyed Mohammad Hossein Mirhashemi*

Abstract

Simultaneously with the widespread outbreak of the Corona virus in late 2019, which swept the countries one after another, a wealth of true and false information pervaded the societies of these countries. The wave was so large that media experts used the term "infodemic" to refer to it. The ignorance of the exact function of the virus by experts, its rapid spread, and the high speed of dissemination of sometimes inaccurate information through social networks have caused confusion and anxiety among citizens in many countries. Meanwhile, reliable media of some countries, including Iran, tried to take over the news authority at the community level and, with measures, take the initiative at the media level against this information pandemic. But one of the reasons that this information pandemic spread so successfully in some cases was the poor media and information literacy of the citizens in the host communities. This vulnerability and its unforeseen consequences are a reminder of the undeniable need to increase information and media literacy as essential life skills of citizens in the present age. Therefore, in this study, after describing the phenomenon called "infodemic", strengthening media literacy and information literacy will be mentioned as a vital solution against its dominance. It is also noted

* M.A in Communication Sciences, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran,
mirhaashemi@gmail.com

Date received: 13/09/2021, Date of acceptance: 01/11/2021

Copyright © 2010, IHCS (Institute for Humanities and Cultural Studies). This is an Open Access article. This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> or send a letter to Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA 94042, USA.

that media literacy requires a supplement called media authority, both of which should be on the agenda as a governance necessity.

Keywords: Media literacy, Information literacy, Infodemic, Crisis, Governance.

بررسی «همه‌گیری اطلاعاتی» در کشورهای جهان

پس از شیوع ویروس کرونا؛

ضرورت افزایش سواد اطلاعاتی و سواد رسانه‌ای در میان شهروندان

سیدمحمدحسین میرهاشمی*

چکیده

همزمان با شیوع گسترده ویروس کرونا در زمستان ۱۳۹۸ که کشورها را یکی پس از دیگری درنوردید، انبوهی از اطلاعات درست و نادرست، فضای جوامع این کشورها را دربرگرفت. این موج به اندازه‌ای بزرگ بود که کارشناسان حوزه رسانه از واژه «همه‌گیری اطلاعاتی» (Infodemic) برای اشاره به آن استفاده کردند. ناشناخته بودن عملکرد دقیق این ویروس نزد متخصصان، گسترش بسیار سریع آن و سرعت بالای پخش اطلاعات بعضاً نادرست به واسطه شبکه‌های اجتماعی به آشفتگی و اضطراب شهروندان در بسیاری از کشورها دامن زد. در این میان، رسانه‌های معتبر برخی کشورها از جمله ایران کوشیدند که مرجعیت خبری را در سطح جامعه به دست گرفته و با تمهیداتی، ابتکار عمل را در سطح رسانه‌ای در برابر این همه‌گیری اطلاعاتی در اختیار داشته باشند. اما یکی از دلایلی که این همه‌گیری اطلاعاتی در مواردی با موفقیت اشاعه یافت، ضعف سواد رسانه‌ای و اطلاعاتی شهروندان در جوامع میزبان بود. این آسیب‌پذیری و ابعاد پیش‌بینی نشده آن، یادآور ضرورت غیرقابل‌انکار افزایش سواد اطلاعاتی و رسانه‌ای به عنوان مهارت‌های اساسی زندگی شهروندان در عصر کنونی است. از این رو در این پژوهش پس از تشریح

* کارشناسی ارشد علوم ارتباطات، دانشکده علوم ارتباطات اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران،

ایران، mirhaashemi@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۶/۲۲، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۸/۱۰

Copyright © 2018, IHCS (Institute for Humanities and Cultural Studies). This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International, which permits others to download this work, share it with others and Adapt the material for any purpose.

پدیده‌ای که از آن با عنوان «همه‌گیری اطلاعاتی» یاد می‌شود به تقویت سواد رسانه‌ای و سواد اطلاعاتی به عنوانی راهکاری حیاتی در برابر سیطره آن اشاره خواهد شد. هم‌چنین یادآور می‌شود که سواد رسانه‌ای به مکملی به نام مرجعیت رسانه‌ای نیاز دارد که هر دو می‌بایست هم‌چون یک ضرورت حکمرانی در دستور کار قرار بگیرد.

کلیدواژه‌ها: سواد رسانه‌ای، سواد اطلاعاتی، همه‌گیری اطلاعاتی، بحران، حکمرانی.

۱. مقدمه

در پی شیوع گسترده ویروس کرونا و آلوده شدن سریع یک به یک کشورهای جهان به آن، عطش زیادی از سوی افکار عمومی برای آگاهی از این پدیده و پیامدهای آن شکل گرفت. حتی در شرایط عادی نیز مطابق پیمایشی که موسسه پیو (Pew) انجام داد، خبرهای حوزه سلامت پس از اخبار مربوط به آب‌وهوا، جرم‌وجنایت، جامعه، محیط زیست و سیاست، رتبه ششم اهمیت را در نظر مخاطبان داشت (Kohut, 2009). حال آن‌که این بیماری به حوزه سلامت محدود نماند و به سرعت، ابعاد مهم سیاسی، اجتماعی و فرهنگی یافت. ناشناخته بودن بسیاری از جنبه‌های ویروس کرونا و بیماری ناشی از برای جامعه علمی سبب شد که در غیاب توصیه‌های درمانی، فرصت مناسبی برای گسترش اطلاعات ناموثق و بی‌اساس فراهم آید. به‌گونه‌ای که بسیاری در دوره اوج همه‌گیری کرونا در توصیف آن از «همه‌گیری دوم» (Second pandemic) سخن گفتند (Nature, 2020). همه جهان کمابیش این موج‌های بی‌سابقه‌ای از همه‌گیری اطلاعاتی را تجربه کرد و در مقاطعی بخش‌هایی از افکار عمومی نیز با آن همراه شد. این امر که بالقوه پیامدهای خطرناکی را به دنبال دارد با سیاست‌های بعضاً نادرست رسانه‌های معتبر و ضعف سواد رسانه‌ای شهروندان تشدید هم شد. در نتیجه تنها اندکی پس از وقوع همه‌گیری ویروسی، ناظران متوجه مخاطراتی شدند که در نگاه نخست پیش‌بینی نشد بود. در واقع همه‌گیری ویروسی به‌واسطه همه‌گیری‌های اطلاعاتی که در پی آن به راه افتاد، پیامدهای غیرمنتظره‌ای را به‌بار آورد که زدودن برخی از آنها از جوامع انسانی چه‌بسا سالها زمان ببرد. این موضوع، آسیب‌پذیری جوامع از ناحیه شهروندان را نشان داد و تهدیدها و فرصت‌های رسانه‌ها را هم‌زمان نمودار ساخت.

نکته جالب توجه در این میان، آسیب‌پذیری کشورهای پیشرفته جهان از این ناحیه بود. در بریتانیا همزمان با تعطیلات عید پاک، دست کم ۲۰ آنتن شبکه نسل پنجم تلفن همراه به‌آتش کشیده شد چرا که شایعه شده بود این آنتن‌ها با گسترش ویروس کرونا مرتبط هستند (Kelion, 2020). یکی دیگر از نمودهای این همه‌گیری اطلاعاتی، موجی از تبعیض نژادی بود که در کشورهای غربی نسبت به آسیایی‌ها به راه افتاد. مبنای چنین رویکرد خصمانه‌ای، اخبار و اطلاعات نادرستی بود که انگشت اتهام برای آلودگی ویروسی در غرب را تنها به سوی شهروندان آسیایی نشانه رفته بود. بدین ترتیب، آشکال جدیدی از نژادپرستی و رفتارهای نفرت‌پراکنانه روانه بسیاری از افرادی شد که ظاهر آسیایی داشتند. همه این‌ها در حالی است که رهبران، سیاستمداران و مسئولان کشورهای مختلف در مواردی نه تنها در مسیر هموار ساختن دستیابی شهروندان خود به اطلاعات دقیق علمی حرکت نمی‌کردند بلکه خود به اوج‌گیری همه‌گیری اطلاعاتی دامن زدند. در ایالات متحده، پس از به‌کارگیری عبارت «ویروس چینی» از سوی رئیس‌جمهور بر عبارات نفرت‌پراکنانه علیه آسیایی‌ها در این کشور افزوده شد (Mami, 2020). در مکزیک، پرستاران مورد تهدید و حمله قرار گرفته چرا که در اخبار انتشار یافته در فضای مجازی به عنوان عامل گسترش ویروس قلمداد می‌شدند (Semple, 2020) و در برزیل در پی نشر اخباری نادرست مبنی بر حذف قبوض انرژی از سوی دولت به دلیل همه‌گیری، موجی از کلاه‌برداری‌های اینترنتی به راه افتاد (Mari, 2020).

با همه اینها، نباید صرفاً بر سویه تاریک تأثیر رسانه‌ها در زمینه همه‌گیری اطلاعاتی تمرکز کرد. در برخی از مناطق فقیر جهان که دسترسی اندکی به ویژه به رسانه‌های دیجیتال وجود دارد، آشکال دیگری از این همه‌گیری اطلاعاتی پدید آمد. یکی از این مناطق، شمال کشور اوگاندا بود که در غیاب اطلاعات علمی به روش‌های آیینی برای درمان این بیماری روی آوردند و دولت این کشور کوشید با همکاری سازمان بهداشت، اطلاعات صحیح را به زبان‌های محلی ترجمه و از راه رسانه‌هایی همچون رادیوهای محلی در اختیار آن‌ها قرار دهد (Amony, 2020) مدتی بعد، او فیلمی از سوی حساب کاربری او در شبکه‌های اجتماعی توئیتر و فیسبوک منتشر شد که ادعا می‌کرد کودکان تقریباً در برابر این ویروس آسیب‌ناپذیرند؛ این فیلم به دلیل نشر اطلاعات نادرست و البته در کشاکش رقابت‌های سیاسی ایالات متحده از این دو شبکه اجتماعی حذف شد (Seetharaman, 2020). ملیسا فلمینگ (Melissa Fleming) معاون دبیرکل سازمان ملل متحد برای ارتباطات جهانی

در این باره می‌گوید: «ترس، عدم قطعیت و انتشار اخبار جعلی از این پتانسیل برخوردارند که پاسخ ملی و جهانی به ویروس را تضعیف و روایت‌های بومی‌گرایانه را تقویت کنند و فرصت‌هایی را برای کسانی که به دنبال ایجاد شکاف‌های اجتماعی هستند، پدید آورد». بر همین اساس، این سازمان، اقداماتی ارتباطاتی را به منظور مهار همه‌گیری اطلاعاتی درپیش گرفت (سازمان ملل متحد، ۲۰۲۰). در همین راستا به نظر می‌رسد با توجه به پیشرفت ناگزیر و روزافزون بسترهای نوین نشر اطلاعات که می‌تواند نقش تسهیل‌کننده را برای بسط همه‌گیری‌های اطلاعاتی بازی کند و اوج‌گیری این همه‌گیری‌ها همزمان با بحران‌هایی همچون بحران ویروس کرونا، ضروری است که با شناسایی زمینه‌ها و عوامل پیش‌روی آنها در سطح جامعه، به توانمندسازی هرچه بیشتر کشورها در مهار بحران‌ها پرداخت و همچنین از هزینه‌های سنگینی که بر بدنه جامعه تحمیل می‌شود، جلوگیری کرد. بر این اساس، این مقاله با تأکید بر نقش سواد رسانه‌ای شهروندان در مهار همه‌گیری‌های اطلاعاتی در بحران‌هایی همچون بحران ویروسی سال ۱۳۹۸ می‌کوشد سرمایه‌گذاری برای ارتقاء سواد رسانه‌ای شهروندان را به مثابه یک ضرورت حکمرانی معرفی کند.

۲. فضای مجازی و همه‌گیری اطلاعاتی

در گذشته و در سایه محدودیت‌های رسانه‌ای و دسترسی به اطلاعات، امکانات بیش‌تری برای نظارت و کنترل گردش اطلاعات وجود داشت. اما با ظهور رسانه‌های اجتماعی، قلمروهای ارتباطی جدیدی گشوده شد و اخبار و اطلاعات گوناگون فارغ از نسبت آن‌ها با واقعیت، با سرعتی بی‌سابقه جوامع انسانی را درنوردید. این امر به ویژه در زمانی که بحرانی پدید می‌آید اوج می‌گیرد. برای روانشناسان سیاسی و دیگر دانشمندان رفتاری، رواج گسترده رسانه‌های اجتماعی و ادغام تارنماها و سرویس‌های برخط که از آنها با عنوان کلی وب ۲ یاد می‌شود، فرصت‌های تجربی و چالش‌های نظری و روانشناختی قابل ملاحظه‌ای را فراهم آورده است. ظهور ناگهانی رسانه‌های اجتماعی، مدل‌های کنش جمعی را که مبتنی بر مفروضاتی درباره سبک و سیاق ارتباطات انسانی بود، دگرگون ساخت. همزمان، انبوهی از بایگانی داده‌ها که از بسترهای مجازی شبکه‌سازی به دست آمده، منابعی را در اختیار پژوهش‌گران قرار داد تا به پرسش‌های مهمی بپردازند که از مدتها پیش در برابر آنها قرار گرفته بود (جاست و دیگران، ۱۳۹۸: ۶۱).

همه‌گیری ویروس کرونا، نخستین همه‌گیری ویروسی در عصر شبکه‌های اجتماعی نبود. طی دهه گذشته دست‌کم سه همه‌گیری ویروس H1N1، ویروس ابولا (Ebola virus) و ویروس زیکا (Zika virus) رخ داده بود (دورایسامی و دیگران؛ ۲۰۲۰: ۵۸۷). اما ابعادی از تاثیرات این همه‌گیری در زندگی اجتماعی انسان‌ها بسیار کم‌سابقه بود. با کاهش بی‌سابقه ارتباطات رودرو و خانه‌نشینی اجباری در پی این همه‌گیری ویروسی، زندگی مجازی انسان‌ها نیز وارد مرحله جدیدی شد و ترافیک اینترنت حتی در میان گروه‌های فقیر و طبقه کم‌درآمد، افزایش چشمگیری یافت (خبرگزاری فارس، ۱۳۹۹) و حتی گردهم‌آیی‌ها و نشست‌های علمی نیز به نسخه‌های برخط روی آوردند (Pacchioni, 2020). بسیاری از شبکه‌های اجتماعی همچون توییتر و فیسبوک با حجمی بی‌سابقه از اخبار و اطلاعات نادرست روبرو شدند (Priebe, 2020) و شواهد حاکی از آن است که با وجود تمهیدات صورت گرفته برای مهار این حجم از اطلاعات نادرست، این شبکه‌های اجتماعی در حذف آنها ناکام مانده‌اند (Spring, 2020).

شبکه‌های اجتماعی رایج در داخل ایران نیز نقش مهمی در زمینه نشر اخبار و اطلاعات مربوط به ویروس کرونا بر عهده داشتند. بحران‌های سال ۱۳۹۸ خورشیدی نشان داد که حتی با وجود فیلترینگ نرم‌افزار تلگرام در سال ۱۳۹۷، نقش آن به ویژه در زمان بحران‌ها بسیار برجسته است. به عنوان مثال با وجود بازدید ۱.۵ تا ۲ میلیاردی ایرانیان از آن در روزهای عادی، پس از ماجرای سقوط هواپیمای اکراینی با ۳.۵ میلیارد بازدید، رکورد بازدید ایرانیان از تلگرام شکسته شد و در روز ترور سردار سلیمانی نیز حدود ۲.۷ میلیارد بازدید در این شبکه اجتماعی صورت گرفت. با آغاز همه‌گیری ویروسی نیز بخشی از مطالب علمی، آموزشی و خبری از دریچه همین رسانه اجتماعی در اختیار مخاطبان قرار گرفت (روزنامه اعتماد، ۱۳۹۹).

نشر اطلاعات نادرست در شبکه‌های اجتماعی در هنگام بروز بحران‌های طبیعی و اجتماعی اجتناب‌ناپذیر به نظر می‌رسد. ولی برخی از شبکه‌های اجتماعی همچون توییتر این قابلیت را به کاربران می‌دهند که با توجه به رویکرد خود نسبت به آن محتوا بر پخش آن تأثیرگذار باشند. در واقع این اصلاح کردن اطلاعات نادرست از سوی کاربران، می‌تواند در جلوگیری از نشر لگام‌گسیخته آنها تأثیر بسزایی داشته باشد. پژوهشگران بسیاری تولید و

گسترش اطلاعات نادرست را زیر ذره‌بین قرار داده‌اند تا دریابند رویکردهای انتقادی و تصحیح‌کننده در این شبکه‌ها تا چه میزان موثر است.

(Castillo, 2013) دریافتند که توییت‌های نشر دهنده اطلاعات نادرست به همان میزانی که در بازتوییت‌ها مورد استقبال قرار گرفته و نشر می‌یابند، با عدم تأیید و نکوهش نیز همراه می‌شوند. (Takayasu, 2015) با بهره‌گیری از رسانه‌های اجتماعی، انتشار شایعات در زمین‌لرزه سال ۲۰۱۱ ژاپن را بررسی کردند. در آن زمان شایعه شده بود که باران پس از این حادثه طبیعی ممکن است حاوی مواد شیمیایی خطرناک باشد و به همین دلیل به مردم هشدار داده می‌شد که با خود چتر همراه داشته باشند. این پژوهشگران توجه خود را به بازتوییت‌هایی که این شایعه را دربرداشت، معطوف ساختند. آنها مشاهده کردند که برخی کاربران بازتوییت‌کننده درصدد اصلاح اطلاعات نادرست منتشر شده برآمده‌اند. به این ترتیب با این بازتوییت‌ها، پخش آن اطلاعات نادرست اولیه تا اندازه زیادی متوقف شد. از سوی دیگر، پژوهش‌هایی نیز هستند که این سطح از خوشبینی را نشان نمی‌دهند. (Procter, 2013) که زمین‌لرزه سال ۲۰۱۰ شیلی را بررسی کردند، سرعت اثرگذاری اصلاح اطلاعات نادرست از سوی کاربران را کند قلمداد کردند و پژوهش استریبد (Starbird, 2014) تصویری ناامیدکننده از قدرت انتقادی کاربران در برابر نشر اطلاعات نادرست در این شبکه اجتماعی ارائه داد. بر اساس پژوهش او وزن بازتوییت‌های حمایتی از این دست اطلاعات، به شدت بیشتر از وزن بازتوییت‌های انتقادی است. در واقع این پژوهش حکایت از آن دارد که عمده کاربران در خدمت نشر اطلاعات نادرست عمل کرده‌اند و در فقدان سواد رسانه‌ای کافی، یک همه‌گیری اطلاعاتی را بسط داده‌اند. این پژوهش‌ها نشان می‌دهد، در رویارویی با همه‌گیری‌های اطلاعاتی، نقشی محوری متوجه سواد رسانه‌ای کاربران شبکه‌های اجتماعی خواهد بود.

۳. سواد رسانه‌ای و ایمن‌سازی جامعه

سواد رسانه‌ای را می‌توان توانایی انتقاد از اطلاعاتی دانست که مخاطبان، مصرف‌کننده یا حتی تولید می‌کنند. بدین ترتیب آنها در برابر اخبار جعلی به ایمنی دست می‌یابند (ساعتی و دیگران، ۱۳۹۸: ۲۳۸). پژوهش‌ها نشان می‌دهد افرادی که سواد رسانه‌ای بالاتری دارند به‌گونه‌ای انتقادی در برابر موج‌های بی‌امان پیام‌های رسانه‌ای قرار می‌گیرند (اشلی و

دیگران، ۲۰۱۳). چنین شهروندانی همچون عناصری فعال در جامعه خود عمل کرده و نه تنها خود در برابر اخبار و اطلاعات نادرست با موضعی انتقادی روبرو می‌شوند بلکه زنجیره گسترش این اطلاعات به سوی سایر افراد جامعه را قطع می‌کنند. (Masyada, S., & Washington, 2016) یک مدل آموزش شهروندی را پیشنهاد کردند که سواد رسانه‌ای را با تفکر مفهومی (Conceptual thinking) درهم می‌آمیزد. در آموزش سواد رسانه‌ای مدنظر آن‌ها، پرس‌وجوی فعال و تفکری انتقادی درباره هر پیامی که ساخته یا دریافت می‌شود، وجود دارد. هدف آن‌ها از این آموزش، پدید آوردن مشارکت‌کنندگانی است که آگاه، ژرف‌اندیش و درگیر در امور هستند؛ چنین افرادی به زعم آن‌ها عنصری ضروری برای جامعه‌ای مردم‌سالار به شمار می‌آیند.

مدل شناختی پاتر (Potter's cognitive theory) در ارتباط با سواد رسانه‌ای با تمرکز بر ادراک، گزینش و تفسیر پیام‌های رسانه‌ای، محوریت را بر ساختارهای دانش رسانه‌ای افراد، انگیزه مصرف رسانه، و نیازها و توانایی‌های ذهنی قرار داده است. پاتر پنج حوزه را شناسایی کرده است محتوای رسانه، صنایع رسانه‌ای، تاثیرات رسانه، جهان واقعی، و خویشتن که این موارد با همدیگر پردازش اطلاعات و برساختن معنا را جهت‌دهی می‌کنند. پاتر معتقد است "افراد با داشتن دانش در این پنج حوزه طی فعالیت‌های پردازش اطلاعات، از آگاهی بسیار بیشتری برخوردارند، بنابراین توانایی بیشتری برای جستجو کردن اطلاعات، کار با اطلاعات و معنی ساختن از آن‌ها دارند، که این امر می‌تواند آن‌ها را در رسیدن به اهدافشان یاری رساند (Potter, 2004: 69).

فلنگین و متزگر (۲۰۰۸) نیز برای پیشبرد سواد رسانه‌ای، چارچوبی را ارائه کردند که شامل سه عامل وابسته به هم است. نخست، اعتبار منبع (Source credibility) که شامل اعتبار مولف و اسپانسر، وابستگی سازمانی، فراگیر بودن تارنما و حرفه‌ای‌گرایی است؛ اهمیت مرجعیت یافتن رسانه‌هایی که منافع عمومی را دنبال می‌کنند در این است که می‌توانند عطش شدید شهروندان برای دریافت اخبار و اطلاعات را با اطلاعاتی صحیح سیراب ساخته و از روی آوردن آن‌ها به رسانه‌هایی که تعهدی برای بیان حقایق علمی و آماری ندارند، جلوگیری کنند. در بحران ویروسی پیش آمده نیز، با وجود انبوه اطلاعات ضدونقیض پیرامون شیوه‌های گسترش این ویروس و راه‌های جلوگیری از آن، اهمیت مرجعیت یافتن رسانه‌های معتبر نیز دوچندان شد. بر همین اساس، انتظار ویژه‌ای نسبت به

رسانه‌های خدمات عمومی که با کارویژه تأمین منافع عمومی شکل گرفته‌اند، به وجود آمدند. اتحادیه رسانه‌های خدمات عمومی اروپا (The European Broadcasting Union (EBU)) تأکید می‌کند که با توجه به نشر گسترده اخبار جعلی، وجود این رسانه‌ها هیچ‌گاه به اندازه امروز اهمیت نداشته است. دلیل این امر وجود این پیشفرض است که این رسانه‌ها مطابق تعریفشان، منافع عمومی را دنبال می‌کنند. فراتر از این رسانه‌ها، موضوع سلامت و بهداشت و آموزش عمومی درباره آنها همواره از موضوعات مورد توجه کلیه رسانه‌های جمعی بوده است و این رسانه‌ها نقش مهمی در ارتقاء بهداشت عمومی بر عهده دارند (Nabi & Oliver, 2009). البته در این همه‌گیری ویروسی، رسانه‌های اجتماعی نیز در همکاری با سازمان بهداشت جهانی، تلاش‌هایی را برای آگاه‌سازی کاربران در ارتباط با این همه‌گیری آغاز کردند (Convertino, 2020).

دومین عاملی که فلنگین و متزگر به آن اشاره کردند، اعتبار پیام (Message credibility) است که مربوط به صحت محتوا و ساختار اطلاعات است. برای نمونه، مدارکی که در پشتیبانی از یک ادعا ارائه می‌شود و ارجاعاتی که در متن به کار می‌رود؛ سوم، اعتبار رسانه (Media credibility) که دلالت بر کانال‌هایی دارد که به منظور انتقال اطلاعات استفاده می‌شود. که از جمله آنها می‌توان به روزنامه، رادیو، تلویزیون و اینترنت اشاره کرد (Flanagin, Metzger, 2008).

در شرایط غیربحرانی نیز تأکید ویژه‌ای بر اهمیت رسانه‌ها در پرداختن به موضوعات حوزه سلامت می‌شود؛ چرا که این امر، پیاده‌سازی سیاست‌های حوزه سلامت را متاثر می‌سازد. بیانیه اصولی که از سوی انجمن روزنامه‌نگاران مراقب سلامت (Association of Health care journalists) انتشار یافته است، تأکید می‌کند که روزنامه‌نگاران مسئولیت ویژه‌ای در پوشش اخبار حوزه بهداشت و سلامت دارند. به زعم این انجمن، مخاطبان رسانه‌ها بر مبنای اطلاعاتی که آنها فراهم آورده‌اند، تصمیم‌های مهمی در زمینه مراقبت‌های بهداشتی می‌گیرند (Sharma, 2020: 146).

در بحران‌های حوزه سلامت، اهمیت این تصمیم‌گیری‌ها و پیامدهای آن برای فرد و جامعه دوچندان می‌شود. در آغاز این همه‌گیری، ضرورت وجود منابع معتبر که پرسش‌های شهروندان را پاسخ دهند و ابهامات آنها را برطرف سازند به شدت احساس می‌شد. در شوک آغازین ناشی از بروز گسترده همه‌گیری ویروس کرونا، همه شرایط لازم برای

شکل‌گیری شایعات وجود داشت؛ اظهار بی‌اطلاعی جامعه پزشکی از روش‌های قطعی انتقال آن، نبود واکسن و درمانی قطعی برای آن، نرخ مرگ‌ومیر قابل توجه آن و نبود توضیحی برای بسیاری از جنبه‌های دیگر این ویروس، اهمیت آن را در نظر عموم با «ابهام» فراگیری همراه ساخت. همین امر برای به راه افتادن شایعات پیرامون آن کافی بود. چرا که اهمیت و ابهام، شایعات را تغذیه می‌کنند. به همین دلیل است که حتی در بحران‌هایی هم چون جنگ جهانی دوم عده‌ای با علم به این که در غیاب خبررسانی بهنگام به شایعات دامن زده می‌شود، به این نتیجه رسیدند که دقیق‌ترین اخبار ممکن را در سریع‌ترین و کامل‌ترین شکل خود به آگاهی مردم برسانند (Allport, Postman, 1947: 501). این سیاستی بود که رسانه‌های معتبر داخلی و بین‌المللی در پیش گرفتند و کوشیدند با فراهم آوردن آخرین یافته‌های پزشکی درباره این بیماری و شیوه‌های پیشگیری از آن به این ابهامات پاسخ گویند. به این ترتیب در بیشتر رسانه‌های معتبر جهان، بخشی جداگانه در قالب خبر، گفتگو، پرسش و پاسخ و... به ارائه چنین اطلاعاتی درباره این بیماری اختصاص یافت.

در واقع در سخن از سواد رسانه‌ای مخاطبان رسانه‌ها و کاربران شبکه‌های اجتماعی می‌بایست در نظر داشت که برخورد انتقادی و ژرف نسبت به خبرها و اطلاعات دریافتی به معنای برخورد قهری با محتوای دریافتی نیست. سواد رسانه‌ای مخاطبان، مهارتی است که با دسترسی آنها به منابع معتبر و دقیقی که پشتوانه اطلاعات بهنگام و ضروری است، تغذیه می‌شود.

۴. نتیجه‌گیری

بحران‌ها ضرورت بازنگری در برخی رویه‌ها را یادآور می‌شوند و کارآمدی سیاست‌های عمومی را آشکار می‌سازند؛ همه‌گیری ویروس کرونا که با همه‌گیری گسترده اطلاعاتی نیز در مقیاسی جهانی همراه بود، بیش از پیش لزوم ایمن‌سازی شهروندان در برابر موج‌های اطلاعات نادرست را روشن ساخت. این همه‌گیری نشان داد که ضعف سواد رسانه‌ای در شهروندان می‌تواند در برخی بزرگراه‌ها، پیامدهای گسترده سیاسی، فرهنگی و اجتماعی به‌همراه داشته و آثار مخرب ماندگاری را در همه این حوزه‌ها از خود بر جای بگذارد.

از همین روی در راستای پیشبرد سواد رسانه‌ای می‌بایست رویکردی کلان اتخاذ کرد و افزون بر دولت‌ها، نهادهای رسمی و غیررسمی را نیز برای بهبود آن همراه ساخت. مکمل آموزش سواد رسانه‌ای، سرمایه اجتماعی و وجود منابع و رسانه‌هایی با مرجعیت بالا است که مورد وثوق و اتکای شهروندان قرار دارند و نقطه عزیمت نگاهی انتقادی آنان در مواجهه با انبوه اخبار و اطلاعات در فضای مجازی قرار می‌گیرند. از این رو گسل‌های اجتماعی و فرهنگی و گسست از رسانه‌های معتبر، کارآمدی آموزش‌ها در این حوزه را متأثر می‌سازد. از این روی، سواد رسانه‌ای نمی‌تواند صرفاً در سطح آموزشی دنبال شود و می‌بایست در سطوح دیگر حکمرانی نیز مورد توجه قرار گیرد.

کتاب‌نامه

جاست، ج؛ باربرا، پ؛ بونو، ر؛ لانگر، م؛ متزگر، م؛ نگلر، ج؛ استرلینگ، ج؛ تاکر، ج. (۱۳۹۸). چگونه رسانه‌های اجتماعی، اعتراضات سیاسی را تسهیل می‌کنند: اطلاعات، انگیزش و شبکه‌های اجتماعی (ترجمه سید محمد حسین میرهاشمی). ترجمان پژوهش‌های ارتباطی، ۹۶-۵۹

خبرگزاری فارس (۱ شهریور ۱۳۹۹). کرونا استفاده از اینترنت را در میان فقرا افزایش داد. برگرفته از: <http://fna.ir/eyzy5x>

ساعی، محمد حسین؛ آزادی، محمد حسین؛ البرزی دعوتی، هادی (۱۳۹۸). مبانی طراحی نظام سواد رسانه‌ای برای مقابله با خبر جعلی. فصل‌نامه پژوهش‌های ارتباطی. ۱۰۰ (۴)، ۲۳۵-۲۷۶.

روزنامه اعتماد (۱۲ اردیبهشت ۱۳۹۹). دو سال پس از فیلترینگ تلگرام. برگرفته از:

<https://etemadonline.com/content/402771/%D8%A7%DB%8C%D9%86%D9%81%D9%88%DA%AF%D8%B1%D8%A7%D9%81%DB%8C-%D8%AF%D9%88-%D8%B3%D8%A7%D9%84-%D9%BE%D8%B3-%D8%A7%D8%B2-%D9%81%DB%8C%D9%84%D8%AA%D8%B1%DB%8C%D9%86%DA%AF-%D8%AA%D9%84%DA%AF%D8%B1%D8%A7%D9%85>

Amony, Magdalen Fatima (2020). COVID-19: the case of Uganda. Retrieved from the Web <http://solidarity.unaoc.org/2020/04/covid-19-the-case-of-uganda/>

Allport, Gordon W.; Postman, Leo (1947). An Analysis of Rumor. The Public Opinion Quarterly, 10(4), 501-517.

Ashley, Seth; Maksl, Adam; Craft, Stephanie. 2013. "Developing a News Media Literacy Scale." Journalism and Mass Communication Educator. 68: 7-21.

- Castillo C, Mendoza M, Poblete B.(2013). Predicting information credibility in time-sensitive social media. *Internet Research*. 23(5): 560–588.
- Convertino, Jesse (March 5, 2020). Social media companies partnering with health authorities to combat misinformation on coronavirus. Retrieved from the Web
<https://abcnews.go.com/Technology/social-media-companies-partnering-health-authorities-combat-misinformation/story?id=69389222>.
- Duraisamy, Brindha & Rathinaswamy, Jayaseelan & Sengottaiyan, Kadeswaran. (2020). Social Media Reigned by Information or Misinformation About COVID-19: A Phenomenological Study. *SSRN Electronic Journal*. 09. 585-602. 10.2139/ssrn.3596058.
- Flanagin, A.J., Metzger, M.J.(2008).The credibility of volunteered geographic information. *GeoJournal*, 72(3-4), 137–148. Hess, D. (2009). *Controversy in the classroom: The democratic power of discussion*. NewYork: Routledge.
- Kelion, Leo (April 14, 2020). Coronavirus: 20 suspected phone mast attacks over Easter. Retrieved from the Web <https://www.bbc.com/news/technology-52281315>.
- Kohut Andrew, Director Carroll Doherty, Michael Dimock, Keeter S. Key news audiences now blend online and traditional sources. *Pew Research Center Biennial News Consumption Survey*; 2009.
- Mari, Angelica (August 19, 2020). Fake news on Covid-19 government initiatives boost phishing in Brazil. Retrieved from the Web <https://www.zdnet.com/article/fake-news-on-covid-19-government-initiatives-boost-phishing-in-brazil>.
- Masyada, S.& Washington, E.Y.(2016).Civil Liberties, media literacy, and civic education in the post-9/11era: Helping students think conceptually in order to act civically. In W. Journell (Ed.), *Reassessing the social studies curriculum: Promoting critical civic engagement in a politically polarized, post-9/11world* (pp. 83–94). Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
- Mami, Mochizuki (July 13, 2020). Asian Americans victimized in coronavirus-led racist abuse. Retrieved from the Web
<https://www3.nhk.or.jp/nhkworld/en/news/backstories/1186>.
- Nabi Robin L, Oliver Mary Beth, editors (2009). *The SAGE handbook of media processes and effects*. Sage.
- Nature (May 11, 2020). How fake news about coronavirus became a second pandemic. Retrieved from the Web <https://www.nature.com/articles/d41586-020-01409-2>.
- Pacchioni, G. (2020). Virtual conferences get real. *Nat Rev Mater* 5, 167–168.
<https://doi.org/10.1038/s41578-020-0187-z>.
- Potter, W. James. 2004. *Theory Of Media Literacy: A Cognitive Approach*. Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications.
- Priebe, Melissa (April 27, 2020). The COVID-19 infodemic: Combatting ‘dangerous’ misinformation on social media. Retrieved from the Web

- <https://msutoday.msu.edu/news/2020/the-covid-19-infodemic-combatting-dangerous-misinformation-on-social-media/>
- Procter R, Vis F, Voss A. Reading the riots on Twitter: methodological innovation for the analysis of big data. *International Journal of Social Research Methodology*. 2013; 16(3): 197–214.
- Seetharaman, Deepa (August 5, 2020). Facebook, Twitter Take Down Video of Trump Saying Children 'Almost Immune' From Covid-19. Retrieved from the Web <https://www.wsj.com/articles/facebook-twitter-take-down-video-of-trump-saying-children-almost-immune-from-covid-19-11596674533>
- Simple, Kirk (April 27, 2020). 'Afraid to Be a Nurse': Health Workers Under Attack. Retrieved from the Web <https://www.nytimes.com/2020/04/27/world/americas/coronavirus-health-workers-attacked.html>
- Sharma, Dinesh & Pathak, Abhishek & Chaurasia, Rameshwar & Joshi, Dr Deepika & Singh, Rajesh & Mishra, Vijay. (2020). Fighting infodemic: Need for robust health journalism in India. *Diabetes and Metabolic Syndrome Clinical Research and Reviews*. 14. 1445-1447. 10.1016/j.dsx.2020.07.039.
- Spring, Marianna (June 4, 2020). Social media firms fail to act on Covid-19 fake news Retrieved from the Web <https://www.bbc.com/news/technology-52903680>
- Starbird K, Maddock J, Orand M, Achterman P, Mason RM.(2014). Rumors, False Flags, and Digital Vigilantes: Misinformation on Twitter after the 2013 Boston Marathon Bombing.
- Takayasu M, Sato K, Sano Y, Yamada K, Miura W, Takayasu H. (2015). Rumor diffusion and convergence during the 3.11 earthquake: a Twitter case study. *PLoS one*. 2015;10:e0121443–e0121443. pmid:25831122.
- The European Broadcasting Union (EBU). (n.d.). Retrieved from the Web <https://www.ebu.ch/about/public-service-media>
- The United Nations Department of Global Communications (April 30, 2020). 5 ways the UN is fighting 'infodemic' of misinformation. Retrieved from the Web <https://www.un.org/en/un-coronavirus-communications-team/five-ways-united-nations-fighting-%E2%80%98infodemic%E2%80%99-misinformation>